

3.1. Boş Zaman, Serbest Zaman (Leisure) ve Rekreasyon Kelimelerinin Etimolojisi

3.1.1. Etimoloji

Köken bilimi veya etimoloji (Antik Yunan dili *ἡ ἐτυμολογία* - *hē etymología*), bir dildeki sözcüklerin kökenlerini ve bunun bir gereği olarak o dilin diğer dillerle ve o dili konuşan toplulukların geçmişten bugüne diğer topluluklarla olan kültürel ilişkilerini araştırır. Bir başka tabirle köken bilimi, bir kelimenin ya da dildeki benzer bir kullanımın gelişme sürecinin ilk ortaya çıkışından itibaren izlenmesi, hangi dillerde ne şekilde yayıldığına tespit edilerek parça ya da bileşenlerinin analiz edilmesi bilimidir.

Etimoloji kelimesi de **asıl, hakiki, gerçek** anlamındaki *ὁ ἔτυμος* (*ho étymos*) ile söz, kelime anlamındaki *λόγος* / *lógos* kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Eskiden kullanılan ve Arapça kökenli olan ismi ise *ıştikak* ilmidir. Köken bilimi uzmanlarına **etimolog, köken bilimci** veya **ıştikakçı** denir.

3.1.2. Boş Zaman (Free Time/Skhole)

“Boş zaman” için genel olarak tek bir kelime bulunmamaktadır. “Boş” ve “zaman” kelimelerinin etimolojisine ayrı ayrı bakmamız gerekir. Burada bizi zorlayacak olan nokta konu üzerine yapılan çalışmalardan çeviri yaptığımızdan, öncelikle çevirdiğimiz kaynaklardaki anlamları anlamaktır. Ardından kendi dilimizde ona karşılık geldiğini düşündüğümüz, kelimelerin etimolojisine bakmalıyız ki bu da işimizin hiç de kolay olmadığını göstermektedir.

Türkçede ne boş zaman ne de serbest zaman için tek bir kelime bulunmasa da Antik Yunancada “skhole” “σχολή • (skholé)” kelimesi hem boş zaman anlamındadır hem de serbest zaman anlamındadır.¹¹ Ne ilginçtir ki Latince “schola” kelimesine tekabül eder. Bu da bizim bildiğimiz okul kelimesidir. Esasen, tartışmaların öğrenildiği, boş zamanın geçirildiği yer anlamına da gelmektedir. Aynı zamanda burada eğitim ve boş zaman arasındaki ilişkiyi de vurgulamak gerekir.

Latince *schola*, eğitimde geçirilen boş ya da serbest zaman anlamını kazanmıştır. Seneca'nın mektuplarında, “schola”dan bahsederken Seneca şöyle der; “bu kadar literatürü hayat için değil, “schola” (okul zamanı) için öğreniyoruz.”¹²

Tabi burada bizim hem 1. ünite de hem de 2. ünite de tartıştığımız zamanın “boş” olması hakkında, yine bakmamız gereken “boş” sözcüğünün kendi etimolojisidir. “Boş” Türkçe bir sözcüktür. Bilinen en eski kullanımı 9. yy.a aittir. “Koyunlar” için sahipsiz anlamında “boş” kullanılmıştır. (İrk Bitig) Serbestlik anlamında kullanımı ise *Divan-ı*

¹¹ <http://www.etymonline.com/index.php?term=school>

¹² NON VITÆ SED SCHOLÆ DISCIMVS

*Lugati 't-Türk'*e kadar uzanır. “**Boş kişi [özgür kişi, azatlı]**” anlamında kullanılmıştır. Fakat zamanla esas anlam olan “hürlük ve serbestlik” yan anlam hâline gelmiştir.

Boş zamanı pek çok sözlük, ihtiyaçlardan ve çalışmaktan bağımsız zaman olarak tanımlar. Almanca ve İspanyolca gibi dillerde boş zaman için uygun bir kelime yoktur. Sadece “free time” olarak kullanılır. Çünkü bu tanım diğerlerinden daha basit ve kullanışlı olarak gözüktür. Zaman, imkânlar ve fırsatları şekillendiren bir yapıdır (Kelly and Godbey, 1992: 17).

Türk Dil kurumunun etimolojik sözlüğünde “boş” kelimesi, bahsetmeye çalıştığımız negatif anlamdan payını alarak, “**1. İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı 2. Görevlisi olmayan (iş, görev), münhal: Boş kadro. 3. Yapılacak işi olmayan, işsiz 4. mec. Anlamsız 5. mec. Bilgisiz 6. mec. Bir işe yaramayan, yararsız. 7. zf. mec. Habersiz**”¹³ şeklinde anlamları sıralanmıştır.

Görülebileceği gibi her ne kadar kökeni olumlu anlamlardan çıksa da hürlük ve serbestlik içerse de günümüzde “boş”un tüm anlamları olumsuzdur. Buradaki kelimenin İngilizce kullanımında da Latince kullanımında da hatta en eski Yunanca kullanımında da “serbestlik” anlamı ön plana çıkmaktadır ki “boş” kelimesinin, yanında “serbest” kelimesi daha olumlu anlamlar içeren bir kelimedir.

Burada düşünmemiz gereken bir başka kelime de “hür” olabilir. Literatürde “free time” yerine, “leisure” daha çok tercih edilmektedir.

3.1.3. Serbest Zaman (Leisure / Licere)

“Scole”; bilimsel tartışmaların yapıldığı yere karşılık gelir. “Lyceum” olarak bilinen Apollo Lykos Tapınağı'nın yanındaki bazı yerler vardır. Fransızca “lycée”, “school” anlamındadır (Kraus, 1997;s.37).

Etimolojik olarak “serbest zaman” kelimesi İngilizce bir kelime gibi gözüktü de Latince “licere” kelimesinden gelmektedir. Kelime tam olarak “leisir” şeklinde 14. yy.da “**bir şey yapmak için fırsat**” anlamında kullanılmıştır. İngilizcedeki “licence” (serbestlik) ve “liberty” (özgürlük) kelimeleri gibi, licere kelimesi de Fransızca serbest zaman anlamındaki “loisir” kelimesinden gelir. Bunların hepsi özgür seçimle ve baskının olmamasıyla ilişkilidir. Hatta Latince “licere” hukuksal bir terimdir. Yasa tarafından izin verilen ve yasak olmayan anlamında kullanılır.

Tabi yine “boş zaman”da olduğu gibi serbest zamanda da “serbest”in kendi dilimizdeki etimolojisini incelememiz gerekir. Serbest kelimesi Farsçadan dilimize geçmiş ve yine hukuki anlamını korumuştur. İlk olarak Fatih Sultan Mehmed Han tarafından kullanılmıştır. “Çavuş ve kâtib timarı beğler zencirinden serbestdir.” [Fatih Sultan Mehmed,

¹³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.569552406b9471.964483

Kanunname-i Al-i Osman] Serbest (liber) yani özgür anlamını da sağlamaktadır. Tabi bu mutlak sınırsız bir özgürlükten daha ziyade, kanunlar çerçevesinde bir özgürlüktür.

Türk Dil Kurumuna göre, “serbest”in anlamları arasında “zaman” bulunmaktadır. “**sf. 1. Hiçbir şarta bağlı olmayan, istediği gibi davranabilen, erkin. 2. Tutuklu veya bağımlı olmayan, özgür, hür. 3. Zamanını istediği gibi kullanabilen, yapacak bir işi olmayan: Öğleyin serbestim, gelebilirsin.**”¹⁴ Serbest isim hâliyle, yine Türk Dil Kurumu bambaşka bir anlam olarak “özgür”ü de vermektedir, ayrıca hukuki anlamı da özgür manasında kelimenin Hukuk Terimleri Sözlüğünde kullanılmıştır.¹⁵

3.1.4. Rekreasyon (Recreation/Recretio)

Rekreasyon ise yenilenme, yeniden yaratılma veya yeniden yapılanma anlamına gelen Latince recreatio kelimesinden gelmektedir. Türkçe karşılığı; yaygın bir şekilde serbest zamanları değerlendirme olarak kullanılmaktadır. Bireylerin ya da grupların serbest zamanlarında gönüllü olarak yaptıkları dinlendirici ve eğlendirici etkinlikler anlamını taşımaktadır (Tezcan, 1993).

Recreatio kelimesi aslında iki kelimeyi içinde barındırmaktadır. Bir tanesi ön ek olarak “Re-” yani yeniden anlamında, diğeri ise “creatio” yaratmak, yapmak anlamındadır. Yani kavram, yeniden yaratma olarak düşünülebilir. İngilizcede de aynı anlamda olan kelime terimsel anlamı ile dilimize tercüme edilmeden geçmiştir. İlk kullanımını etimoloji sözlükleri 1950’li yıllara kadar geri götürmektedir. Bu anlamda çok yeni bir kelimedir.¹⁶

Günümüzde Türkiye’de rekreasyon bölümünün üniversitelerde 4 yıllık bir lisans eğitimi olarak bulunduğu da unutulmamalıdır. Rekreasyon bu anlamda, aslında son derece teknik bir kelimedir. Türkçeye tercüme zorluğu buradan kaynaklanmaktadır. Gazi Üniversitesi, bölümün amacını şu şekilde açıklamaktadır “**Bölümün amacı; turizmin sosyal, ekonomik ve teknik yönden gelişimine katkı sağlayacak düzeyde rekreasyon yönetimi alanında teorik ve pratik bilgilerle donatılmış, yabancı dil bilen ve analitik düşünme yeteneği olan turizm sektörü için nitelikli iş görenler, orta ve üst kademe yönetici adayları yetiştirmektir.**”¹⁷ Buradan da anlaşılacağı gibi, rekreasyon bölümleri, ağırlıklı olarak turizm sektörüne istihdam yaratmaktadır. Turizm sektöründe, aktivite geliştirici ve ilgili aktiviteleri yöneten kişiler bu bölümlerde yetiştirilmektedirler.

Rekreasyon kelimesinin ise diğer kavramlara nazaran üzerinde daha çok uzlaşma bulunduğu söylenebilir. “Rekreasyon insanların serbest zamanlarında katıldıkları keyif verici, sosyal olarak insanların bazı değerlere uyum sağlamasını kolaylaştıran aktivite ve etkinlikler” olarak tanımlanmaktadır (Hurt ve Anderson, 2011). Serbest zamandan olan farkı ise ahlaki

¹⁴ <http://www.tdk.gov.tr/>

¹⁵ BSTS / *Medeni Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1966.

¹⁶ Rekreasyon [*Milliyet*, 1959]

¹⁷ <http://turizm-rekreasyon.gazi.edu.tr/posts/view/title/tanitim-35509?siteUri=turizm-rekreasyon>

olarak rekreasyon etkinliklerinin, sadece kişinin kendisine değil aynı zamanda toplumun da değerleri ile çelişmemesi söz konusudur.

Türk Dil Kurumuna göre, “rekreasyon” Fr. recreation “**a. 1. İnsanların boş zamanlarında, eğlence ve spor amacı ile gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler. 2. Bir bölgeyi insanların eğlenme, dinlenme amacıyla kullanabilecekleri bir duruma getirme.**” şeklinde tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu, rekreasyonun mimari anlamda kullanımını da tanımına eklemiştir. Tabii gönüllülük ve boş zaman terimleri kullanılmıştır ve bunlar tartışmaya açıktır. Bu konuyu ve rekreasyon üzerine daha detaylı bir incelemeyi ilerleyen bölümlerde rekreasyon teorileri adı altında inceleyeceğiz.

3.2. Boş Zaman, Serbest Zaman (Leisure) ve Rekreasyon Kavramlarının Birbirleriyle İlişkisi

Etimolojik olarak serbest zaman kelimesi İngilizce bir kelime gibi gözükse de Latince “licere” kelimesinden gelmektedir. İngilizcedeki “licence” (serbestlik) ve “liberty” (özgürlük) kelimeleri gibi, licere kelimesi de Fransızca serbest zaman anlamındaki “loisir” kelimesinden gelir. Bunların hepsi özgür seçimle ve baskının olmamasıyla ilişkilidir.

Eski Yunan kelimesi “scole” ya da “skole” kelimeleri de boş zaman anlamındadır. Latince “scola” ya da “scholar” kelimelerine tekabül eder. Aynı zamanda burada eğitim ve boş zaman arasındaki ilişkiye de vurgu yapar.

Boş zamanı pek çok sözlük, ihtiyaçlardan ve çalışmaktan bağımsız zaman olarak tanımlar. Almanca ve İspanyolca gibi dillerde boş zaman için uygun bir kelime yoktur. Sadece “free time” olarak kullanılır. Çünkü bu tanım diğerlerinden daha basit ve kullanışlı olarak gözükür (Kelly & Godbey, 1992: 17).

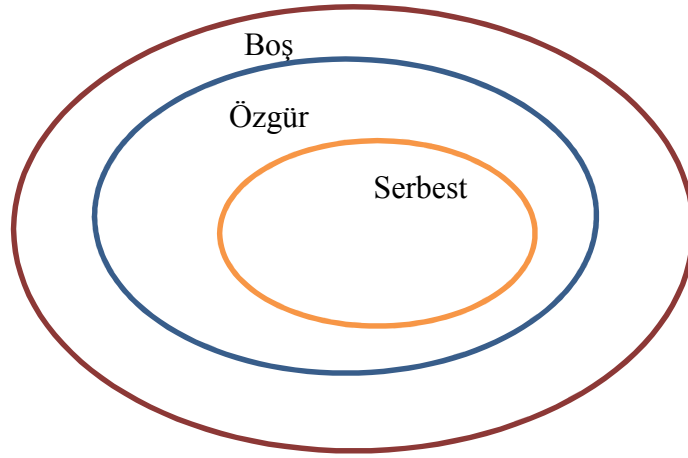
Boş zaman saatler ve dakikalar olarak ölçülebilir, hesaplanır, karşılaştırılır ve eğilimleri tanımlanabilir. “How much leisure?” Ne kadar boş zaman sorusuna, kendini açıklayıcı gibi görünen bir cevap verilebilir. Farklı sosyal grupların ya da bireylerin boş zamanı karşılaştırılabilir. Boş zamanlarının tahminlerini günlük tutarak ya da ajanda oluşturarak belirleyebilir.

Rekreasyon ise yenilenme, yeniden yaratılma veya yeniden yapılanma anlamına gelen Latince “recreatio” kelimesinden gelmektedir. Türkçe karşılığı, yaygın bir şekilde serbest zamanları değerlendirme olarak kullanılmaktadır. Bu ise bireylerin ya da grupların serbest zamanlarında gönüllü olarak yaptıkları dinlendirici ve eğlendirici etkinlikler anlamını taşımaktadır (Tezcan, 1993).

Elimizden geldiğince etimolojisini vermeye çalıştığımız kavramların, kullanımı için ve birbirleriyle olan ilişkileri için (tabii ki teoriler kısımlarında anlamlarını değiştireceğiz) zaman zaman öneriler sunmaya çalıştık. Gerek schola gerekse licere kelime kökenlerinin her ikisinde de özgür ve serbest arasında bir ayrım yapılmadığını gördük. Bunun yanı sıra Türk Dil Kurumunun “serbest” kelimesini tanımlarken, kelimenin “zaman” anlamını yadsımadığını,

öte yandan “boş” kelimesinin ise pek çok olumsuz anlam içerdiğini gördük. Öte yandan libere kelimesinin “özgürlük” anlamına geldiğini de belirtmeye çalıştık. “Boş”, “serbest”, “özgür” kelimelerinden hangisini “zaman” kavramı ile birlikte kullanmamız gerektiği sorusu, buradaki sentetik soru olmaktadır. Tüm kelimelerin hem yabancı dildeki hem de dilimizdeki anlamlarını incelemeye ve kuşatmaya çalıştık.

Mantıksal bir analizle yaklaşacak olursak, daha geniş daireden, daha dar daireye ilerleyecek olursak, “boş” hiçlik anlamında da en geniş daireyi oluşturacaktır. Onu takip eden ise “özgür” olacaktır. Sonuncu ve en küçük daire ise kanunlar içerisinde kalması gerektiğinden, serbest olacaktır.

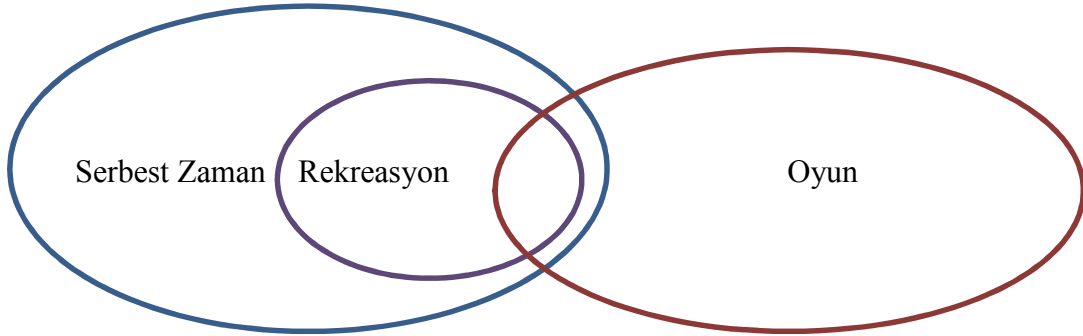
Tablo 2: Zamanların Kapsamı

Bu anlamda hem hukuki çerçeveyi desteklediğinden hem de daha az olumsuz anlam içerdiğinden, “serbest” kelimesini kullanmak daha uygun gözükmemektedir. Bu tercihi yaparken şunu da göz ardı etmemeliyiz: İnsanlara araştırmada bir soru yönelttiğimizi düşünelim. “Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?”, “Özgür zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?”, “Serbest zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?”. Bu soruyu ankete çıkıp sosyolog olarak sahada sorduğunuzu düşünün. Hangi soruya cevap alma olasılığımız daha yüksektir?

Soruyu “özgür” ve “boş” diye sorduğumuzda, “benim boş zamanım yok” şeklinde bir cevap alabiliriz. Oysaki bizim “boş”, “serbest” ve “özgür” zamanda kast ettiğimiz şey, teorilerde de daha detaylı bir şekilde anlatacağımız üzere, iş dışında geçen zamanların tümü olarak nitelendirilebilir. Fakat insanlar “boş” zamana sahip olmadıklarını düşünebilirler. Aynı durum “özgür” kelimesi için de geçerli olabilir. İnsanlar ben özgür değilim diyebilirler. Bu durumların bu şekilde olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Bu konuları, post-modernizm bölümünde ayrıca tartışmaya açacağız.

Yine oyunu bu denklemin içerisinde düşünmemiz gerekirse, “oyun” ikinci ünite de anlattığımız şekliyle son derece tanımlanması zor ama hayatımızın içerisinde de olan bir kavramdır. Neredeyse pek çok kavram ile ilintilidir. Rekreasyonların tümü oyun olmak

zorunda değildir. Kitap okuma aktivitesi bir rekreasyon aktivitesi olarak düşünülebilir ama “oyun” değildir.

Tablo 3: Oyun ve Serbest Zaman İlişkisi

Bu anlamda oyun gerek rekreasyonun bir kısmının gerekse serbest zamanların bir kısmının içerisinde. (Tablo 3.) Yukarıdaki tabloda rekreasyon kavramını serbest zamanın içerisinde gösterdik, çünkü rekreasyonun gerekli koşullarından bir tanesi, rekreasyonun serbest zamanlarda gerçekleşmesidir. Tabi ki serbest zamanların bazılarında oyun bulursa da bazılarında bulunmayabilir. Futbol oynamak bir rekreasyon etkinliği olabileceği gibi, evde televizyondan futbol izlemek bir serbest zaman etkinliği olabilir.

Rekreasyonun terimsel anlamından bahsetmiştik. Eğer terimsel olarak bırakmayıp bir çeviri yapmaya çalışırsak, öncelikle bunun “özgün” zaman olabileceğini düşünsek de “özgün” kelimesi rekreasyonun ne aktivite olmasını ne de yenileme anlamlarını taşımamaktadır. Bunun için en uygun çeviri, “aktivite zamanı” gibi gözükmemektedir. Her ne var ki, aktivite zamanı olarak düşünüldüğünde de rekreasyonun içindeki tekrar yenileme, tekrardan yapma anlamları bulunmamaktadır. Ama her rekreasyon etkinliğinin bir aktivite olduğu hususunda bir uzlaşma vardır.